

Enric Benavent

Espiritualitat: heterodòxia i punt de trobada, un actiu per a l'educació social

Resum

El món occidental contemporani està desvetllant un interès creixent per les necessitats no materials de la persona, el que podríem anomenar interioritat o espiritualitat. Hem passat de la lluita col·lectiva i del compromís social al culte del jo, i es fa palesa la necessitat de tenir cura de la dimensió interior des d'una visió no religiosa de la persona, que ha de conviure amb les tradicions religioses que poblen les ciutats. L'afirmació que l'espiritualitat és una dimensió pròpia de l'ésser humà és cada vegada més acceptada per una majoria de persones. En aquest sentit, la religiositat, com a conjunt de creences que donen peu a una determinada visió de la vida, és una manera determinada de concretar l'espiritualitat. Aquest escenari afegeix al model bio-psico-social de les ciències humanes, sobre el qual s'ha basat la formació dels educadors socials, un quart pilar, el que fa referència a la dimensió espiritual.

Paraules clau

Espiritualitat, Religió, Interioritat, Creença, Laïcitat, Ateisme, Intel·ligència espiritual, Acció social

Espiritualidad: heterodoxia y punto de encuentro, un activo para la educación social

El mundo occidental contemporáneo está desvelando un interés creciente por las necesidades no materiales de la persona, lo que podríamos denominar interioridad o espiritualidad. Hemos pasado de la lucha colectiva y del compromiso social al culto del yo, y se pone de manifiesto la necesidad de cuidar la dimensión interior desde una visión no religiosa de la persona, que debe convivir con las tradiciones religiosas que pueblan las ciudades. La afirmación que la espiritualidad es una dimensión propia del ser humano es cada vez más aceptada por una mayoría de personas. En este sentido, la religiosidad, como conjunto de creencias que dan pie a una determinada visión de la vida, es una forma determinada de concretar la espiritualidad. Este escenario añade al modelo bio-psico-social de las ciencias humanas, sobre el que se ha basado la formación de los educadores sociales, un cuarto pilar, el que hace referencia a la dimensión espiritual.

Palabras clave

Religión, Espiritualidad, Interioridad, Creencia, Laicidad, Ateísmo, Inteligencia espiritual, Acción social

Spirituality: heterodoxy and point of encounter, an asset for social education

Contemporary Western societies are showing a growing interest in the non-material needs of the individual, what might be called interiority or spirituality. We have gone from collective struggle and social commitment to the cult of the self, with an emphasis now on the need to care for the inner realm from a non-religious view of the individual, a vision that needs to harmonize with the various religious traditions that exist in our cities. The idea that spirituality is a dimension of the human being is coming to be accepted by a majority of people. In this light, religion as a set of beliefs that give rise to a particular vision of life is a particular form of concrete spirituality. This approach adds a fourth pillar to the bio-psycho-social model of the human sciences, on which the training of social workers is based — one that takes account of the spiritual dimension.

Keywords

Religion, Spirituality, Interiority, Beliefs, Secularism, Atheism, Spiritual intelligence, Social action

Com citar aquest article:

Benavent Vallès, Enric (2014)
 "Espiritualitat: heterodòxia i punt de trobada, un actiu per a l'educació social"
Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 56, p.13-29

- No és difícil veure com el món occidental contemporani està desvetllant un interès cada vegada més intens per les necessitats no materials de la persona, el que podríem anomenar interioritat o espiritualitat. El pensament postmodern ha derivat cap a un replegament sobre el jo, cap a una exaltació de l'individu i de l'individualisme. Hem passat en poques dècades de la lluita col·lectiva i del compromís social al culte del jo. En aquest procés, en els darrers anys es posa de manifest la necessitat de tenir cura de la dimensió interior. Propostes formatives de creixement personal, de meditació, pràctiques d'origen oriental, llibres d'autoajuda, programes de ràdio dedicats a cultivar la interioritat, etc., s'han produït en les darreres dècades al nostre voltant.

L'esclat de l'interès per la vida interior promogut des d'una visió no religiosa de la persona ha de conviure amb les tradicions religioses que de manera cada vegada més diversa i plural poblen les ciutats. L'espiritualitat i la religiositat que en el nostre entorn havien format un paquet indisso- luble, cada dia sembla més clar que són dos àmbits diferents, i en tot cas el de l'espiritualitat inclou, entre d'altres, el de la religiositat. L'afirmació que l'espiritualitat, o interioritat, com alguns prefereixen anomenar, és una dimensió pròpia de l'ésser humà és cada vegada més acceptada per una ma- joria de persones. La religiositat, com a conjunt de creences que donen peu a una determinada visió de la vida, és una manera determinada de concretar l'espiritualitat. Aquesta, a la vegada, no cal que sigui concretada a partir d'una visió transcendent del món sinó que moltes persones no religioses també reivindiquen poder parlar d'espiritualitat.

Tot plegat està conformant una situació en què el tradicional model bio- psico-social del qual partien les ciències humanes, i sobre el qual s'ha basat la formació dels educadors socials, està adquirint, a poc a poc, una quarta pota, la que fa referència a la dimensió espiritual.

Encara és confús parlar d'espiritualitat

La gran majoria d'autors que escriuen sobre la relació entre l'espiritualitat i les professions socials comencen els seus treballs definint i acotant el terme "espiritualitat". Malgrat que en alguns països la desvinculació dels conceptes "espiritualitat" i "religiositat" ja sembla que estigui molt més clara, encara hi ha la necessitat de dir que quan parlem d'espiritualitat ho estem fent d'una manera oberta i no restringida al terreny religiós. Per això alguns s'estimen més fer servir la paraula interioritat. La interioritat seria una di- mensió autònoma de la persona amb valor per ella mateixa que quan pren una determinada direcció esdevé espiritualitat (Ylla, 2013: 9).

L'espiritualitat és un àmbit de la persona que està relacionat amb la recerca de sentit. Pertany al domini de la interioritat, a l'autoconsciència. Aquesta dimensió s'activa davant els grans interrogants que es fa l'home especial-

ment a causa de la seva experiència de limitació i finitud. Viure la dimensió espiritual possibilita donar un sentit propi a l'existència, capacita la persona a fer front d'una manera personal i singular a les vicissituds de la vida. L'espiritualitat està relacionada amb la llibertat última, amb la capacitat de decidir, és el que fa que l'individu se senti protagonista de la seva pròpia vida.

La dimensió espiritual de la persona és la que ens fa comprendre que l'ésser humà ha aconseguit desvincular-se dels seus instints i actuar des d'un nivell de profunditat que només és propi de l'espècie humana. El vincle amb els valors, l'opció per un ideal, el gaudi estètic, l'anhel de millora, la capacitat de perdó, tot això són exemples de dinàmiques que es construeixen gràcies a aquest aspecte de la vida humana que relacionem amb l'espiritualitat.

De vegades es confon l'espiritualitat amb l'autoconeixement o amb el creixement personal. De fet són terrenys limítrofs amb fronteres difoses. L'espiritualitat té a veure amb l'obertura, amb la mirada cap enfora d'un mateix, cap a l'infinit, cap a l'absolut. No es pot identificar amb el coneixement del propi jo tot i que parteix d'aquest. La dimensió espiritual és la que mou la persona vers la plenitud, és la que dona sentit a les accions que una persona emprèn. Per això cal tenir en compte que es tracta d'una dimensió inherent a l'ésser humà, que és sempre un ésser en construcció, un ésser en camí. La realitat humana no està mai completa sinó que es va forjant a partir de decisions i d'opcions personals que es prenen a la llum d'allò que es considera valuós, d'allò que dona sentit a la vida. L'espiritualitat és una dimensió humana tan important com la dimensió corporal, social o emocional.

La paraula espiritualitat, que també de vegades es confon o s'identifica amb la religió, designa un estadi previ al religiós. La persona gaudeix de la dimensió espiritual pel fet de ser persona i de preguntar-se pel sentit de tot plegat. En un segon moment podem afirmar que algunes persones viuen la seva espiritualitat a redós d'una tradició religiosa. L'espiritualitat, però, no es pot reduir a la religiositat i avui podem parlar també de formes laiques d'espiritualitat. Aquesta espiritualitat contemporània, al fil del que afirma Nogués (2007: 199), ha passat a ser una alternativa a la religió, i representa la necessitat de conrear la dimensió interior com un afer personal i individualitzat. L'espiritualitat contemporània es refereix a tres aspectes: a la necessitat de posar en ordre el món interior, a la transcendència (tot i que vista amb moltes imprecisions i lluny d'esquemes clàssics) i a l'alternativa a la religió institucional que es veu com quelcom caduc. Aquesta espiritualitat, diu textualment el neurobiòleg, permet un cert vagareig no compromès i al gust personal.

Les noves formes d'espiritualitat en la nostra societat les trobem associades tant a persones creients, que s'han vist allunyades dels plantejaments oficials de l'església, com a persones no creients que reivindiquen una espiritualitat laica que fuig del concepte de transcendència sense renunciar al conreu de la dimensió interior de la persona, a l'estil del que proposa Comte-Sponville (2007) i que desenvoluparem més endavant.

La dimensió espiritual de la persona és la que ens fa comprendre que l'ésser humà ha aconseguit desvincular-se dels seus instints

La paraula espiritualitat designa un estadi previ al religiós

Les religions, visions particulars de l'espiritualitat

El fet religiós és un fenomen complex. Es pot estudiar des d'una perspectiva psicològica, sociològica o cultural, però aquestes mirades no esgoten la profunditat que s'amaga en l'experiència religiosa. L'element interior que hi ha en el fet religiós, la intenció d'absolut, és quelcom que també podem trobar en certa manera en l'experiència estètica o filosòfica. Això fa que l'aproximació al fet religiós sigui especialment complicada des d'una mirada científica.

La religió es pot confondre fàcilment amb la màgia o l'animisme. Determinades mirades sobre el fet religiós poden intentar reduir-lo a un fenomen de la consciència o a un producte social. També des d'una vessant més filosòfica s'ha considerat la religió com una etapa de l'esperit humà en el camí vers al seu ple desenvolupament. Alguns han dit que és una etapa a ser superada per la moral, la filosofia, l'art o la cultura.

El fet religiós, en la seva complexitat de formes, es caracteritza essencialment perquè entren en relació quatre elements:

- L'àmbit del sagrat: no es tracta d'una realitat ni d'un conjunt de realitats sinó més aviat d'un clima en què estan immersos tots els elements de la religió. És una forma peculiar de ser i de mostrar-se la realitat. No és una nova realitat sinó del propi món, que és vist, viscut i organitzat a partir d'un nou eix que apunta vers l'absolut.
- El Misteri o realitat que determina l'aparició del sagrat. En moltes tradicions religioses el Misteri s'identifica amb Déu. Una realitat és sagrada en la mesura que està relacionada amb el Misteri, que es caracteritza per la seva superioritat absoluta i la seva transcendència. El Misteri apareix com la realitat absolutament suprema que irromp en la vida de l'ésser humà afectant-lo en la seva part més íntima de forma incondicional (Martín Velasco, 1982: 306).
- L'actitud religiosa és la resposta que la persona dona vers el Misteri. Perquè hi hagi religió no n'hi ha prou que el Misteri es faci present a la vida de l'home. Cal que aquest doni una resposta, reconeixent el Misteri i cercant-hi la seva salvació. Tota religió es mostra com un anunci salvífic, com una bona notícia.
- Les mediacions en què es fa present el Misteri. Les religions no es dueixen a una relació interior de l'home amb una realitat invisible. Totes les religions són fets històrics que es mostren en el món de forma temporal, corporal i social. A totes les religions hi ha diverses realitats mundanes que, sense deixar de ser el que són, adquireixen la capacitat d'acostar la persona creient a la realitat invisible del Misteri. Llocs

sagrats, temps sagrats, objectes sagrats, doctrines, persones, textos, són alguns d'aquests elements que des de la seva realitat mundana acosten la persona creient vers el Misteri, i són necessaris perquè existeixi la religió ja que configuren un espai de trobada amb les altres persones creients i per tant ajuden a crear comunitat. Totes aquestes mediacions, però, són sempre relatives i estan subjectes a canvis.

Aquests quatre elements els trobem a totes les tradicions religioses i són essencials per comprendre com afecta a la vida personal i comunitària el fet de pertànyer a una determinada confessió religiosa. Cada religió és un producte cultural fruit d'un moment històric i d'un context social concrets, en cada una hi ha una determinada visió del món i de la vida. Les religions ofereixen a les persones creients un camí per viure la vida, farcit de creences, valors, rituals i mites. Les necessitats religioses de les persones van en relació amb aquests elements culturals que a la vegada ajuden a configurar una identitat i el sentit de pertinença a una comunitat.

Els límits d'una diferenciació analítica

Aquesta diferenciació que acabem de fer entre espiritualitat i religiositat pot servir des d'un punt de vista analític, però en realitat és impossible establir una separació clara i precisa des d'una perspectiva sociològica o antropològica. Com han observat diversos sociòlegs, estem vivint una època de minva de la pertinença a les religions establertes, i a la vegada apareixen noves formes de religiositat. Les expressions de la religiositat traspassen les formes de l'ortodòxia religiosa i incorporen elements propis d'altres tradicions espirituals, no necessàriament religioses. Només cal observar algunes formes de religiositat tradicionalment popular com pot ser el Camí de Santiago, o altres formes de peregrinació, de quina manera estan acollint persones amb sensibilitats religioses i espirituals ben diferents. D'altra banda, manifestacions tradicionalment esportives com algunes curses o travesses de muntanya adquireixen un to d'activitat de purificació, de superació personal o de lluita interior que estan molt propers a valors de caire espiritual.

Amb totes aquestes dinàmiques, veiem com apareixen corrents de pensament que reivindiquen allò de valuós que té l'espiritualitat i la religiositat, entenent ambdós conceptes des d'una perspectiva laica.

Aquesta diferenciació entre espiritualitat i religiositat pot servir des d'un punt de vista analític, però és impossible establir una separació clara i precisa

Espiritualitat laica

Com apuntàvem a l'inici, en el món occidental l'espiritualitat torna a ser un tema que suscita interès tant des de perspectives d'autoconeixement i de

creixement personal com des d'àmbits intel·lectuals ja que es considera una dimensió transversal de l'ésser humà que li aporta gran riquesa i que no es pot menystenir. L'espiritualitat en aquests moments comença a ser reivindicada també des de cosmovisions atees. Ens apropem a les tesis d'André Comte-Sponville (2007) per veure com es posa en valor la dimensió espiritual de la persona més enllà de les conviccions estrictament religioses.

El pensador francès defensa la possibilitat d'una espiritualitat laica sota l'argument que l'espiritualitat és una cosa massa important com per abandonar-la en exclusiva a la religió, de la mateixa manera que la laïcitat és un bé massa preciós com per deixar-la en mans dels antireligiosos més frenètics. El fet de no creure en Déu no és un impediment per tenir un esperit i de servir-se'n. L'esperit és, en darrera instància, allò que fa l'home diferent de l'animal, i el fet de no creure en Déu no és raó per amputar-se una part tan essencial de la pròpia humanitat, i no tenir religió no és raó per renunciar a tota la vida espiritual.

Davant la pregunta de si es pot viure sense religió, Comte-Sponville argumenta que, admetent tot el que aporta de positiu un sistema religiós, una societat pot viure sense religió (entesa en el sentit occidental i restringit del terme que fa referència a la creença en un Déu personal i sobrenatural), sense elements sagrats o sobrenaturals, però una societat no pot prescindir ni de la comunió ni de la fidelitat.

Una societat no pot prescindir de la comunió però aquesta comunió no ha de ser estrictament religiosa

La comunió es pot llegir en un sentit no religiós, ja que el sentiment de pertinença va lligat a la cohesió. Una cultura o una civilització és una comunió d'esperits. No hi pot haver una societat sense vincle, sense comunió. La societat construeix els seus vincles al voltant de conceptes que es consideren absoluts, sagrats, com la humanitat, la justícia o la llibertat. Una societat no pot prescindir de la comunió però aquesta comunió no ha de ser estrictament religiosa.

Pel que fa a la fidelitat Comte-Sponville afirma que és allò que queda de la fe quan hom l'ha perduda. Són dos conceptes que van molt lligats però que es poden tenir l'un sense l'altre. La fe és una creença, la fidelitat es pot entendre més aviat com un compromís, un lligam, un reconeixement. L'absència de fe és la impietat mentre que l'absència de fidelitat ens porta vers al nihilisme. No és precís creure en Déu per afirmar que la veritat és millor que la mentida, que la valentia és millor que la covardia o la generositat millor que l'egoisme. La fe, segons la teologia, és una gràcia que ve de Déu, mentre que la fidelitat seria més aviat una càrrega alliberadora per a la qual és suficient la humanitat.

Comte-Sponville proposa una espiritualitat sense Déu, deslligada de la religió ja que considera que malgrat que les religions ajuden a viure una part de l'espiritualitat, no tota espiritualitat ha de ser necessàriament religiosa. Parteix de la idea de l'ésser humà com un ésser finit obert a l'infinit i a l'absolut però nega que l'infinit o l'absolut siguin Déu. Hi ha idees d'absolut que no són pas transcendents, com el conjunt de totes les condicions (la natura) o de

totes les relacions (l'univers) o el que engloba tots els punts de vista possibles o reals (la veritat). Negar la independència ontològica de l'esperit, és a dir, parlar d'esperit des d'un paradigma materialista, no és negar la seva existència. L'esperit és considerat per Comte-Sponville com una part de la natura.

Diversos estudiosos de la neurobiologia estan afirmant que l'espiritualitat respon a un mecanisme biològic comparable al que regula molts altres aspectes de la vida animal. Com afirma Nogués (2007: 140) això no ha de sorprendre ningú ja que les estructures neurals són objecte de recerca en tot tipus d'experiència mental. L'experiència espiritual és una de les complexitats de la ment humana que ha estat estudiada en els darrers temps, donant com a evidència que hi ha fenòmens mentals comuns en les pràctiques d'interiorització, sigui quina sigui la tradició religiosa o espiritual que les promogui. Hi ha variables relacionades amb la vivència de l'espiritualitat, amb la pregària, amb la interiorització, que poden ser registrades ja que afecten la neurofisiologia de l'organisme.

Nogués (2007: 151) afirma que alguns estudis practicats a persones en situació de meditació conclouen que hi ha canvis a nivell de l'activitat elèctrica de l'encèfal, en el ritme cardíac, en el cortisol, en la respiració i en l'òxid nítric i el nítròs. A més d'aquestes variables de caire neurofisiològic, els estudis sobre neuroreligió també s'han fixat en l'estudi de l'activació de xarxes complicades. Així l'entrenament seriós en meditació podria tenir a veure amb la consolidació de la memòria i amb la reducció de l'estrès. Un treball espiritual acurat permet una relativització del *self* que va associada al sentit de l'humor i la pau interior. La superació del dualisme, del centrament en el propi jo i l'obertura cap a una realitat major seria una altra de les conseqüències d'una vida espiritualment rica. En aquests aspectes constatem que hi ha un gran nivell d'acord entre totes les religions i tradicions espirituals.

Les evidències de la neurobiologia situen la dimensió espiritual de la persona en el marc de l'evolució humana. La recerca del sentit és un mecanisme de supervivència en el moment en què l'ésser humà pren consciència de si mateix, de la seva limitació, de la seva finitud. Es produeix un canvi d'estat en la ment humana que és clau per a la supervivència de l'espècie. L'aparició de la religió s'ha de situar en un moment proper a l'aparició dels primers elements simbòlics i artístics, en el paleolític superior. Aquests, com indica Nogués, juntament amb algunes formes d'enterrament ritual, són els primers testimonis de la creença en dimensions transcendents i en algunes formes de supervivència (2007: 123).

Comte-Sponville reivindica aquesta dimensió humana com a quelcom inevitable en la persona. Si volem comprendre l'ésser humà cal contemplar i cultivar també la vessant espiritual. Alguns han qualificat André Comte-Sponville com un ateu cristià, fórmula paradoxal que ell no accepta plenament però on no se sent malament ja que reconeix que està lligat a la tradició cristiana, de la qual en valora moltes coses i les aprofita per a la seva visió del món i per tant s'autoqualifica com un ateu fidel.

Religió per a ateus

A partir d'un discurs més basat en la religió com a sistema de creences i rituals, el pensador suís Alain de Botton (2012) proposa trencar amb l'estèril debat entre creients i no creients sobre l'existència de Déu per reivindicar per a tota la humanitat alguns aspectes importants que aporten les tradicions religioses. En el seu llibre *Religió para ateos*, diu que es pot estar profundament compromès amb l'ateisme i creure al mateix temps que, esporàdicament, les religions són útils, interessants i consoladores i per tant es poden importar algunes de les seves pràctiques cap a la societat secular. Segons Botton, quan aconseguim anar més enllà de la dicotomia que les religions o són revelades per Déu o són veritables tonteries, el discurs es torna més interessant.

La societat secular s'ha empobrit a causa de l'actitud de l'ateisme de voler apartar tot el que fa referència a la religió, sense adonar-se que hi ha molts aspectes en l'interior de les religions que poden aportar un gran bé a la societat. Amb tanta renúncia s'ha aconseguit que la religió tingui en exclusiva algunes àrees de l'experiència humana que haurien de ser patrimoni de tota la humanitat. Ara, des de l'ateisme s'està intentant reverir aquest procés de colonització religiosa. Per exemple, gran part de la celebració del Nadal no té res a veure amb el naixement de Crist però sí amb la renovació, amb la vida en família. Botton considera que la societat s'ha secularitzat malament ja que en el procés d'alliberar-se d'idees inviables ha perdut alguns dels elements més atractius de les religions.

Una de les pèrdues més tristes de la societat moderna és el sentit de comunitat, diu Botton. L'actual configuració de les ciutats afavoreix molt poc el tracte proper i cordial. Tot porta vers l'autosuficiència de l'individu en l'èxit personal o professional. La sensació de dependència mútua que hi havia en societats d'abans ha desaparegut en benefici d'un Estat que garanteix les necessitats. Una mirada vers les religions ens pot fer adonar que aquestes coneixen bé la sensació de soledat de les persones i en podem admirar com entenen allò que ens separa dels desconeguts i de quina manera ajuden a superar els prejudicis que tenim vers els altres. Botton fixa l'atenció en dues celebracions comunitàries, la missa catòlica i la festa de l'expiació jueva, per remarcar que no cal creure en els aspectes sobrenaturals de les doctrines religioses per apreciar les coses bones que aquestes aporten a la humanitat.

En un món que es caracteritza per l'individualisme i per relacions socials supèrflues, la celebració de la missa catòlica és analitzada com un acte ple d'elements que reforcen els llaços d'afecte entre els assistents. Les religions, diu Botton, coneixen molt bé la soledat humana (2012: 29) i, encara que una missa pel que s'hi diu pugui ser un espai ofensiu per a la raó, és un ritual que ajuda a vèncer les pors de l'home contemporani i que hauria de captar l'atenció dels no creients per tal que en poguessin utilitzar el contingut en el terreny secular.

Les religions, des del seu profund coneixement de la realitat humana, també han sabut afrontar els problemes que genera la convivència. En el judaisme, el dia de l'Expiació és vist per Botton com un dels mecanismes psicològics més eficaços de cara a la resolució de conflictes. En aquesta festa els jueus són convidats a posar-se en contacte amb amics o familiars als quals s'ha fet mal, i demanar-los perdó. Ofereix una oportunitat de reobrir situacions que potser havien quedat mal resoltes o aparcades, i d'aquesta manera satisfà les dues parts d'un greuge. És un dia que ajuda a corregir els desequilibris i a reconèixer que equivocar-se és molt humà. "És tan catàrtic el dia de l'Expiació que és una pena que se celebri només una vegada a l'any. El món secular en podria adoptar la seva pròpia versió a l'inici de cada trimestre" (Botton, 2012: 55).

Ressorgiment de l'espiritualitat

El fenomen religiós està generant en l'actualitat una atenció mediàtica que semblava difícil de predir fa algunes dècades. Les proclames que la religió era un estadi a superar, una fase de la humanitat que desapareixeria davant l'imperi de la raó, sembla que en l'actualitat han quedat en entredit. La religió continua ocupant un espai important dintre de la societat i, a més, s'ha produït un fenomen d'expansió vers noves formes d'expressió de les necessitats espirituals de les persones que aporten una manera diferent de viure la dimensió sagrada en una societat cosmopolita. Com afirma Josep Oton (2012: 48), la societat civil, mancada de referents sagrats, ha preferit donar resposta als anhels dels ciutadans a través d'ofertes no explícitament religioses.

S'ha produït un fenomen d'expansió vers noves formes d'expressió de les necessitats espirituals de les persones

Un altre estudiós del fet religiós, el sociòleg Joan Estruch (2007: 48), també constata que hi ha hagut transformacions importants en la forma de viure la religiositat de la gent i diu que, a més d'un error en la predicció de la decadència de la religió, s'han produït importants transformacions en el món religiós que afecten sobretot les formes d'expressió que adopten les religions.

Hi ha una crisi de credibilitat de les institucions religioses associada al fet que l'adhesió a una determinada religió ja no és un fet automàtic, sociològicament parlant, sinó que és fruit d'una tria personal. Això comporta per part de les institucions religioses la necessitat de guanyar-se la confiança dels fidels, en definitiva de guanyar en credibilitat. La religió en certa manera està passant de ser una experiència espiritual compartida en el si d'una comunitat a ser una experiència individual sovint deslligada de referents culturals i tradicionals.

Aquests processos ens posen al davant la necessitat cada vegada més imperiosa de conèixer i de comprendre tot el que fa referència als mecanismes relacionats amb l'espiritualitat. Les necessitats espirituals, com qualsevol de les altres necessitats humanes, tenen els seus ritmes i la seva evolució al llarg del cycle vital de la persona.

Intel·ligència espiritual

Seguint la línia proposada per Howard Gardner d'explicar la intel·ligència humana des de la teoria de les intel·ligències múltiples, és convenient incorporar a la seva llista un tipus d'intel·ligència que completa la intel·ligència lògic-racional i emocional i que està dedicada a donar resposta a les preguntes relacionades amb el sentit de l'existència. La persona sent curiositat per comprendre el món que l'envolta i llança preguntes que obtenen diferents tipus de resposta, normalment des d'una intel·ligència racional. Amb tot, al llarg de la vida, la persona es troba davant de preguntes que no provenen de la seva curiositat de comprendre el món sinó que són fruit de la necessitat de donar sentit al que li passa a la vida, a les accions que realitzen, a les seves decisions. Aquestes preguntes inevitables formen part de l'essència del que vol dir ser humà. Tothom s'ha trobat en la tessitura d'haver de respondre pel sentit, d'haver de fer una escala de valors o d'haver de donar sentit al sofriment.

Des de principi del segle XXI diversos estudis en l'àmbit de la neurobiologia estan identificant una forma d'intel·ligència que completa la proposta de Gardner i que mostra una nova aproximació al coneixement de la persona. Els primers a parlar d'intel·ligència espiritual van ser Danah Zohar i Ian Marshall en descobrir que algunes zones del cervell queden activades quan les persones tenen alguna pràctica o algun pensament de caire espiritual. El filòsof Francesc Torralba va publicar l'any 2010 un llibre titulat *Inteligència espiritual*, en el qual fa una anàlisi exhaustiva d'aquest concepte i sintetitza les principals aportacions que s'han fet per caracteritzar aquest tipus d'intel·ligència. Torralba afirma que la vida espiritual no és patrimoni de les persones religioses i que si en l'ésser humà no hi hagués la intel·ligència espiritual, mai no s'hauria plantejat l'obertura al misteri, el sentit de pertinença al Tot, la recerca d'un sentit a l'existència. La intel·ligència no es només un enginyós sistema de respostes o un mecanisme per resoldre els problemes que emergeixen en la vida quotidiana, sinó fonamentalment un incansable sistema de preguntes (2010: 139).

Hi ha una força que brolla des de l'interior més profund de la persona i és la necessitat de donar sentit a la vida

Hi ha una força que brolla des de l'interior més profund de la persona i és la necessitat de donar sentit a la vida. Viure amb dignitat, poder sentir-se protagonista de la pròpia història, donant valor i prenent compromís per allò que hom considera valuós, és el més característic de la peculiar forma de ser que té l'ésser humà. Hi ha una innegable vinculació entre la vida emocional i la vida espiritual. L'equilibri emocional està més vinculat al sentit que hom dóna a la vida que a l'assoliment dels objectius personals. Mentre que la intel·ligència emocional ens parla de com poder controlar les emocions però no capacita ni èticament ni moralment, la intel·ligència espiritual és la que dóna capacitat de transcendir, de donar sentit a les accions quotidianes, de plantejar-se fins i tot motivacions i de pensar en el significat profund de les coses. La felicitat està relacionada amb l'assoliment dels objectius que hom es marca, però el sentit, a més a més, implica tenir objectius que considerem valuosos, se satisfacin o no.

Espiritualitat i acció social: formació, publicacions i estudis

Veure associats els termes espiritualitat i educació social o treball social en articles acadèmics o en llibres especialitzats és una situació ben estranya al nostre país. Probablement la càrrega que porta implícita la paraula espiritualitat que, tal com hem dit, es relaciona o s'identifica habitualment amb la religiositat, o amb una determinada imatge de la religiositat, fa que el seu ús encara avui sigui ben escàs en relació amb l'àmbit de les professions socials.

Contràriament, des de l'àmbit sanitari sí que veiem com els professionals han començat a preocupar-se per la dimensió espiritual de la persona. Per exemple, l'any 2004 la revista *Labor Hospitalaria*¹ va publicar un monogràfic sobre les necessitats espirituals de la persona i els beneficis de l'acompanyament espiritual, i en els darrers anys han anat apareixent articles diversos en què la dimensió espiritual dels pacients és l'eix central de reflexió. El recent estudi coordinat per Anna Ramió² és un altre bon exemple de com el terme espiritualitat forma part, amb certa normalitat, de l'univers professional sanitari. És un dels pocs textos en llengua espanyola sobre aquest tema que, a més, és fruit d'una recerca.

En els darrers anys, a Barcelona, dues propostes formatives estan fent visible com la necessitat de comprendre la dimensió interior de la persona és cada vegada més important en la formació dels professionals que es dediquen a atendre persones des d'àmbits molt diversos. La Fundació Vidal i Barraquer ofereix des de fa cinc anys el "Màster en espiritualitat transcultural" i el "Postgrau en acompanyament espiritual", que volen donar resposta tant a nivell teòric com des de l'experiència personal, integrant les dimensions espiritual i psicològica de l'ésser humà, a la necessitat emergent de formació en acompanyament en els processos de creixement personal de persones, en la seva doble dimensió espiritual i psicològica. D'altra banda, el Campus docent de Sant Joan de Déu des d'aquest any té en la seva oferta el postgrau "Atenció espiritual en els àmbits sanitari i social dins el marc de les societats postmodernes" que, com a novetat, incorpora la vessant social, no només sanitària, en els objectius i continguts del curs. Aquesta formació de postgrau pretén oferir uns fonaments sòlids a nivell conceptual que ajudin a comprendre l'ésser humà en totes les seves dimensions, posant l'èmfasi en la dimensió espiritual. Pretén suggerir noves estratègies i donar noves eines per acompanyar en l'acció professional, tant en el camp de la salut com en el social, la dimensió sanadora i integradora de l'espiritualitat humana.

Amb tot, actualment, en els plans formatius dels professionals socials la presència de la dimensió espiritual de la persona és encara nul·la tant pel que fa als textos bàsics com als plans d'estudi³. Això contrasta amb la demanda que fan alguns professionals del sector de poder formar-se en aquests temes⁴ i també amb les iniciatives que es van donant d'utilització de mètodes

En els plans formatius dels professionals socials la presència de la dimensió espiritual de la persona és encara nul·la

d'intervenció basats en l'espiritualitat per part de professionals de l'acció social. Espais per a la meditació, tallers de ioga i de reiki són cada vegada més habituals en centres socioeducatius diversos, que van des de centres de dia per a gent gran fins a centres penitenciaris, tal com mostra una recerca inèdita de Mar Griera i Anna Clot (2013), en què constaten com en els centres penitenciaris de Catalunya hi ha demanda per part dels interns de poder tenir espais dedicats a la interioritat. Cada vegada més centres donen cabuda entre les activitats a sessions de meditació o a pràctiques clarament relacionades amb l'espiritualitat. Això ha estat fins i tot notícia als mitjans. Paradoxalment, mentre les confessions religioses que tenen concedit l'accés a les presons es troben sovint amb dificultats per portar a terme les seves activitats, aquestes altres iniciatives de caire espiritual, proposades o portades a terme pels educadors, es poden fer sense gaires problemes.

Aquest interès creixent per tenir cura del món interior, en altres contextos culturals ja fa un parell de dècades que va sortir a la llum, i és fàcil comprovar com s'està donant importància a la incorporació de l'espiritualitat en relació amb el treball i l'educació social tant pel que fa a la formació dels professionals com a la seva aplicació a la pràctica professional. En l'àmbit anglosaxó, especialment als Estats Units, Regne Unit i Canadà, no és estrany veure llibres que aborden reflexions o que exposen recerques dedicades a mostrar com l'atenció a la dimensió interior de la persona és un aspecte a tenir en compte per als professionals de l'acció social.

Mostrem ara alguns exemples de llibres sobre aquest tema publicats en els darrers tres anys.

Canda, E. R.; Furman, D. F. (2010). *Spiritual diversity in social work practice*. Nova York: Oxford University Press.

Aquest és, sens dubte, un dels llibres clau a l'hora d'abordar la relació entre l'espiritualitat i el treball socioeducatiu. Els autors parlen del treball social, que és sensible a l'espiritualitat, com a proposta d'una nova manera d'abordar la relació amb les persones en l'àmbit professional. El llibre comença fent aclariments conceptuals sobre el terme espiritualitat per continuar abordant la diversitat que afecta el conjunt de l'acció social en relació amb el tema, tant pel que fa a diversitat de col·lectiu, com de cosmovisions espirituals i religioses, com de marcs de referència del treball social. Finalment, un capítol final aporta propostes per a l'acció del treball social que és sensible a l'espiritualitat.

Crisp, B. R. (2010). *Spirituality and social work: Contemporary social work studies*. Farnham, UK: Ashgate.

L'autora parla de la controvertida relació entre el treball social i l'espiritualitat, constatant que la discussió sobre aquest tema ha estat proscrita del discurs professional, malgrat la rellevància que té en els destinataris. Parteix d'una definició d'espiritualitat àmplia, relacionada amb la recerca de sentit que, per tant, inclou tothom. Al llarg del llibre

es parla del desenvolupament espiritual de la persona al llarg de la vida i es posa èmfasi en aspectes relacionats amb l'espiritualitat que afecten els principals col·lectius de persones atesos des dels serveis socials. Finalment el llibre parla de l'espiritualitat i l'experiència vital de les persones, ajudant els lectors a entendre com aquesta dimensió es manifesta de diverses maneres en la vida de les persones. Per a l'autora, incorporar la dimensió espiritual a la pràctica professional no passa necessàriament per desenvolupar noves habilitats sinó més aviat per escoltar les històries dels usuaris des d'un nou prisma. El llibre ajuda, en aquest sentit, a sensibilitzar els professionals sobre la multitud de formes en què s'expressa l'espiritualitat.

Furness, S.; Gilligan, P. (2010). *Religion, Belief and Social Work*. Bristol: The Policy Press.

Aquests dos professors de la Universitat de Bradford (UK) examinen com les creences religioses tenen un impacte molt divers en les necessitats i les percepcions tant dels professionals com dels usuaris dels serveis socials. Els professionals socials haurien d'entendre aquest fenomen per tal de tenir més confiança davant de possibles pràctiques discriminatòries.

Groen, J. (2012). *Spirituality in social work education: Theory, Practice and Pedagogy*. Waterloo, ON: Wilfrid Laurier UP

En aquest llibre canadenc, escrit per diversos professors de l'àmbit del treball social, es constata la necessitat de formar els professionals en l'àmbit de l'espiritualitat i fa una proposta per incorporar aquesta temàtica en la formació universitària. L'espiritualitat, més que no la religió, està sent tinguda en compte pels professionals socials per ser un terme inclúsiu de diversos sistemes de creença que lliga amb els valors professionals de respecte pels valors i fortaleces dels usuaris.

Holloway, M.; Moss, B. (2010). *Spirituality and social work*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

Aquest llibre aporta una interessant reflexió sobre l'espiritualitat en el si de la comunitat en societats multiculturals amb bons consells perquè els professionals socials puguin millorar l'efectivitat de la seva tasca. El text aporta diversos casos com a exemple per pensar que ajuden els lectors a aplicar els conceptes treballats en situacions pràctiques. En conjunt es tracta d'un bon resum de l'estat actual de coneixement del tema, alhora que aporta mirades més àmplies.

Mathews, I. (2009). *Social work and spirituality*. Exeter: Learning Matters Ltd.

Aquest llibre ofereix reflexions acurades, exemples i casos que permeten al lector endinsar-se en les possibilitats d'incorporar la dimensió espiritual de la persona en el treball socioeducatiu de diferents col·lectius de destinataris dels serveis socials. Plantejat de forma molt didàctica, permet al professional o a l'estudiant discernir aquells elements clau de la dimensió espiritual que poden esdevenir necessitats a tenir en compte en el desenvolupament de la tasca quotidiana d'acompanyament.

També és molt significatiu observar com en revistes específiques del sector social d'àmbit anglosaxó, tot sovint es publiquen articles sobre aquest tema, provinents en molts casos de recerques portades a terme en la pràctica professional. Hem seleccionat algunes d'aquestes publicacions aparegudes durant l'any 2013 per exemplificar com d'habitual és abordar el tema de la dimensió espiritual de la persona en relació amb les professions socials.

Carrington, A. M. (2013). An Integrated Spiritual Practice Framework for Use Within Social Work. *Journal Of Religion & Spirituality In Social Work*, 32(4), 287-312.

Reconeixent que el treball social està en moviment vers la incorporació de l'espiritualitat en la seva teoria i en la seva pràctica, malgrat que no hi ha referències clares per als professionals en aquest aspecte, l'article presenta les bases per a un marc de referència per a la pràctica professional que ajudi a posar ordre en aquest tema.

Furness, S.; Gilligan, P. Special issue: Social Work, Religion and Spirituality. *International Social Work*, 56(3), 271-275.

La revista internacional *Social Work* recull en aquest número algunes de les reflexions que es van fer al congrés "Beyond Belief: exploring the impact of religion and belief on practice", que es va fer a la Universitat de Bradford (UK) l'any 2011. Els autors afirmen que els professionals de l'acció social només seran competents per connectar amb les persones si són capaços de connectar amb tots els aspectes importants de les seves vides, incloses les seves creences religioses o espirituals. Educadors i treballadors socials han de poder crear oportunitats que permetin als individus expressar i usar qualsevol creença que tinguin. Els professionals, fins i tot en països on la sensibilitat dels professionals per aquest tema és prou evident, com als Estats Units, reconeixen haver rebut molt poca formació relativa a la religió o l'espiritualitat.

Gray, M.; Coates, J. (2013). Changing values and valuing change: Toward an ecospiritual perspective in social work. *International Social Work*, 56(3), 356-368.

Proposa una perspectiva ecoespiritual que reconeix que els interessos humans estan íntimament lligats al benestar planetari convidant a pensar els professionals en categories que van més enllà de l'individualisme i el dualisme.

Hodge, D. (2013). Implicit spiritual assessment: an alternative approach for assessing client spirituality. *Social Work*, 58(3), 223-230.

Hodge proposa poder arribar a un sistema on l'avaluació de la dimensió espiritual del destinatari formi part implícitament dels protocols d'entrevista. Es tracta de trobar una fórmula que no incomodi les persones que no se senten a gust amb un llenguatge espiritual. L'article se situa en la defensa d'una dimensió interior de la persona que és prèvia a

la religiositat i que no té per què expressar-se en llenguatge religiós. Per això la seva proposta pot ser incorporada per qualsevol professional dins de la seva pràctica d'entrevista o d'avaluació inicial d'un cas.

Liechty, D. (2013). Sacred Content, Secular Context: A Generative Theory of Religion and Spirituality for Social Work. *Journal Of Social Work In End-Of-Life & Palliative Care*, 9(2/3), 123-143.

Aquest estudi centrat en persones que es troben al tram final de les seves vides posa de manifest com els professionals socials exploren l'espiritualitat humana per tal d'oferir una atenció holística a la persona. L'autor proposa avançar cap a una teoria generativa de la religió que avanci cap a un discurs que sigui significatiu per a usuaris i professionals de diverses adscripcions religioses o espirituals.

Roh, S.; Lee, K.; Yoon, D. (2013). General Well-Being of Korean Immigrant Elders: The Significance of Religiousness/Spirituality and Social Support. *Journal Of Social Service Research*, 39(4), 483-497.

En aquest estudi s'examina com la religiositat o l'espiritualitat, enteses en un sentit molt ampli, i l'ajuda social estan relacionats amb el benestar, a partir d'una recerca portada a terme entre persones grans immigrants coreanes, per concloure que els professionals socials han d'atendre les necessitats espirituals d'aquestes persones per realçar el seu benestar.

Senreich, E. (2013). An Inclusive Definition of Spirituality for Social Work Education and Practice. *Journal Of Social Work Education*, 49(4), 548-563.

Constatant que encara hi ha confusió sobre el concepte d'espiritualitat, l'autor proposa una definició d'espiritualitat inclusiva que pugui ser compatible amb qualsevol tipus d'usuari.

La generació de coneixement al voltant de l'educació social, el treball social i l'espiritualitat ha portat professionals i investigadors a crear publicacions específiques com aquesta: *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, publicada amb aquest nom des del 2004 al Regne Unit per Taylor & Francis, o a constituir grups de treball i a celebrar congressos sobre el tema. En proposem dos exemples, un americà i l'altre canadenc, que mostren la vigència d'aquest tema:

Society for Spirituality and Social Work (<http://societyforspiritualityandsocialwork.com/>)

Fundada l'any 1990 a Califòrnia pel professor Edward Canda amb la finalitat de crear connexions i ajuda mútua entre treballadors socials de diverses perspectives espirituals.

Canadian society for spirituality and social work (<http://www.stu.ca/~spirituality/>)

Vinculada a la universitat canadenca de Saint Thomas, compta amb la participació de professors de tot Canadà i també dels Estats Units. Aquesta entitat convoca cada any un congrés internacional sobre espiritualitat aplicada al treball social.

Mirant al futur

A l'Estat espanyol, encara és poc habitual veure recerques o publicacions que vinculin l'atenció a l'espiritualitat amb les professions socials. Comencem a veure que aquest és un tema que ocuparà l'atenció dels professionals i dels formadors en un futur immediat, de la mateixa manera que la societat s'està obrint a la consideració de l'espiritualitat com a punt d'unió de diferents tradicions. De fet l'espiritualitat, entesa com una dimensió transversal, cada vegada té més cabuda en revistes, programes de ràdio, llibres, propostes formatives, etc. Les pròpies religions institucionals estan en procés d'obrir les mires vers algunes propostes que conviden a la interiorització o al conreu de la dimensió espiritual vista en un sentit ampli. Des de l'àmbit de les professions socials també hi ha indicis que aquestes qüestions són cada dia més valorades.

Cal trencar el
vincle unívoc que
hi ha hagut entre
espiritualitat i
religió, i
reconèixer que
hom pot
reivindicar
l'espiritualitat
sense
lligar-se a
creences
transcendents

És precís seguir reflexionant i investigant. Cal crear consciència en el sector del fet que totes les dimensions de la persona són importants, també la dimensió interior. És necessari acabar de trencar el vincle unívoc que durant molt de temps hi ha hagut entre espiritualitat i religió, i reconèixer que hom pot reivindicar l'espiritualitat sense necessitat de lligar-se a creences transcendents. Per tant serà important poder definir o acotar el concepte d'espiritualitat des d'una perspectiva transversal i integradora de les diverses tradicions religioses o conviccions personals. Cal donar eines als professionals perquè puguin abordar convenientment les necessitats espirituals que apareixen al llarg d'un acompanyament. Aquest és un camí que aquí tot just comencem a recórrer, amb la il·lusió que en un futur proper podrem anar explorant a bastament la importància de poder atendre les persones de forma global, incloent-hi totes les seves necessitats, també les espirituals.

Enric Benavent Vallès
Professor de la Facultat d'Educació Social i Treball Social
Pere Tarrés-URL
ebenavent@peretarres.org

Bibliografia

- Benavent Vallès, E.** (2013). *Espiritualidad y educación social*. Barcelona: Eduuoc
- Botton, Alain** (2012). *Religión para ateos*. Barcelona: RBA
- Comte-Sponville** (2007). *L'Ànima de l'ateisme: introducció a una espiritualitat sense Déu*. Barcelona: Paidós
- Estruch, J.; Griera i Llonch, M. d. M.** (2007). *De la secularització al pluralisme. O De quan la religió torna a estar de moda*. Sabadell: Obra Social, Caixa Sabadell.
- Griera, Maria del Mar; Clot Garrell, Anna** (2013). Espiritualitat, (auto) disciplina i els 'territoris del jo': teràpies holístiques als centres penitenciaris de Catalunya", presentat al 1r Simposi sobre mística i heterodòxies contemporànies, Barcelona.
- Martín Velasco, J.** (1982). *Introducción a la fenomenología de la religión*. Madrid: Ed. Cristiandad.
- Mollà, D.** (2010) *Espiritualidad para educadores*. Bilbao: Ediciones Mensajero, Bilbao.
- Mollà, D.** (2013). "Espiritualidad en la acción social". En: *Con Él, suplemento de Vida Nueva* 7, 1-16
- Nogués, R. M.** (2011). *Dioses, creencias y neuronas*. Barcelona: Fragmenta
- Oton, J.** (2012). *El reencantament postmodern*. Barcelona: Ed. Cruïlla.
- Ramió, A.** (2013). *Necesidades espirituales de las personas en la última etapa de sus vidas*. Barcelona: PPC
- Torralba, F.** (2010). *Inteligencia espiritual*. Barcelona: Plataforma.
- Ylla, Lluís; et al.** (2013). *De què parlem quan parlem d'interioritat?* EIDES, Col·lecció "Ajudar", núm. 69.

-
- 1 *Labor Hospitalaria* 1-2004, número 271.
 - 2 Ramió, A. (2013). *Necesidades espirituales de las personas en la última etapa de sus vidas*. Barcelona: PPC
 - 3 Només dues universitats (Universitat Ramon Llull i Universitat Oberta de Catalunya) aborden la dimensió espiritual de la persona en assignatures del pla d'estudis d'Educació Social.
 - 4 La incipient xarxa d'entitats socials d'església ha marcat com una de les prioritats de treball per a aquest curs el tema de l'espiritualitat, després de constatar que davant la demanda d'alguns professionals i voluntaris sobre aquest tema es troben amb dificultats per donar respostes prou adequades.
-